

SZEMLE

Jubileumi könyv és nyomdatörténeti szimpózium legrégebb folyamatosan működő nyomdánkról, szerk. Zentai Csilla, Debrecen, Alföldi Nyomda Zrt. Méliusz Műhelye, 2011.

Hazánk legrégebbi folyamatosan működő nyomdája 2011-ben volt négyszázötven éves. Az évfordulóra rendezett könyvtörténeti kiállítás és konferencia mellett az Alföldi Nyomda kiadásában jelent meg ez az igényes kiállítású kötet, mely a konferencián elhangzott előadásokat tartalmazza időrendben felfűzve. A sokat próbált nyomda története művelődés, eszme- és nyomdatörténeti, nyomdatechnikai valamint betűtípus-kutatásra épülő tanulmányokból bomlik ki. A műhely első tipográfusát, Huszár Gált Debrecen református püspöke, Méliusz Juhász Péter látta el megbízásokkal s ez a kölcsönös együttműködés az őt követő nyomdászok és a református egyház között hagyományra vált az évszázadok során. A kötetben lévő tanulmányok egy-egy időszakra vagy kiemelkedő nyomdászegységére reflektálva mutatják be a kiváló kelet-magyarországi tipográfusait. A lábjegyzetek néha egy-egy értekezésen belül sem egységesek, ám a megértést segítik az összehasonlító táblázatok, grafikonok, térképek és metszetek.

A kötet előszavában Monok István a nyomdatörténet-kutatás jelentőségére hívja fel a figyelmet. Leszögezi, hogy a fennmaradáshoz elengedhetetlen az önismeret. A nyomda, a város, az egyház, a szakma és a nagyközönség közös ünnepét tartalommal kell megtölteni, ahogyan ez most sikeresen meg is történt.

Bánfi Szilvia dolgozatában („A debreceni nyomdászat kezdetei a betűtípus-kutatás tükrében”) a debreceni tipográfia kezdeteit mutatja be az egyes

karaktertípusok vizsgálata során napvilágra került adatok segítségével. A nyomdaalapító Huszár Gál életrajzi előzményeinek és debreceni működésének bemutatása után tér át az őt követő, név szerint ismert tipográfusok, Török Mihály, Raphael Hoffhalter és Komlós [Lupus] András valamint Rudolf Hoffhalter tevékenységének elemzésére. A karakterkészletek vizsgálatának segítségével a szerző eredményesen határozza meg az egyes nyomdászok munkásságának kezdetét, időszakait. Ezek az időpontok nem feltétlenül egyeznek meg ugyanis a nyomtatványok impresszumában feltüntetett adatokkal. A tanulmány konklúziójaként a szerző cáfolja a társzekeres vándornomdászokról kialakult képet, illetve megerősíti Botta István (*Huszár Gál élete, művei és kora*, Budapest, Akadémiai, 1991, 347.) korábbi megállapítását, miszerint Huszár Gál nem Méliusz Juhász Péter elviselhetetlen természete miatt távozott a cívisvárosból, sőt Rafael Hoffhalter sem emiatt keresett más helyet nyomdájának.

A tipográfia történetének következő fontos szakasza Lipsiai Rheda Pál működésének ideje (1596–1619). Bitskei István és D. Szabó Ágnes közös tanulmányában („Rheda Pál könyvkiadói programja”) a tipográfus munkásságának első jelentős összefoglalóját adja. A szerzők számos hasznos adattal szolgálnak, amikor Heltai János négyes műfaji tagolását (egyházi, iskolai, alkalmi és világi kiadványok) alapul véve jellemzik az egyes nyomtatványokat és az irántuk mutakozó keresletet. A korszakból, valamint a nyomda és a kálvinista egyház szoros együttműködéséből következően az ismert nyolcvan debreceni nyomtatvány legnagyobb része egyházi kiadvány. Közülük is kiemelkedik Siderius János: *Kisded gyermekeknek való katekizmus, a hitmélyítő*,

kegyességi irodalom sikerkönyve. Jelentős bevételi forrásul szolgáltak a gyászversek, gyászbeszédek melyek kiadásába Rheda kezdett bele. Az iskola is a tipográfia fontos megrendelője volt, különösen a latin nyelv oktatásában segítettek Rheda kiadványai. A nyomda tényleges bevételi forrását azonban az alkalmi kiadványok, kalendáriumok jelentették. Ekkor vált híressé a debreceni kalendárium. Talán az irodalmi közizlés vagy a mecénási háttér változásának tudható be, hogy a jó üzleti érzékű tipográfus három világi témájú művet is megjelentetett munkássága utolsó évében.

A következő korszak nyomdászatról Csorba Dávid arányszámok segítségével ad áttekintést tanulmányában („Az 1661–1705 közötti debreceni nyomdászat eszméletörténeti képe”). A negyvenhat évet magába foglaló időszakban kétszáznyolc kiadvány látott napvilágot százhatvannyolc kötetben. A szerző a korszak öt egymást követő debreceni tipográfusának (Karancsi Györgynek, Rozsnyai Jánosnak, Töltési Istvánnak, Kassai Pálnak és Vincze Györgynek) munkásságát, nyomtatványait veti össze és elemzi részletesen a korábban említett négyes műfaji tagolás, terjedelem és nyomdafelszereltség alapján. Mivel a nyomdász mindenkor a várossal szerződött és tőle bérelte a helyiséget és nyomdakészletet is, a szerző hasznos következtetéseket tud levonni a város kiadványigényére vonatkozóan a műfaj és a gyakoriság tekintetében. Felhívja a figyelmet a hitágazatos és a lectio continuát (tematikus prédikációt) tartalmazó művek közt az utóbbi javára bekövetkezett látványos váltásra, továbbá szemlélteti, hogy a kiadványok sorában továbbra is kis számban (22%) voltak fellelhetőek a világi tudományos művek, és azok döntő hányada is oktatási segédanyag volt. Legnagyobb példányszámban, ám a legkevesebb címmel pedig a vegyes kiadványok képviseltették magukat. A legtöbb magyar nyelvű munka a korszak végén, Vincze György sajtójából került ki.

A Vincze által is használt könyvdszerek vizsgálatának eredményeiről számolt be Varga Bernadett „»Typographiank szep vala, de az is mindenestől elbomla...« Debrecenben használt könyvdszerek a 18. század első éveiben” című tanulmányában. A szerző által bemutatott 1700 és 1705 közötti időszak egyedülálló a civisváros nyomdájának

történetében, mivel ekkor voltak utoljára használatban a nyomda korai szakaszának könyvdszerei. Ezeket a szerző a dolgozatban a nyomdai cifrák kivételével részletesen ismertetí. A visszavonuló kuruc hadak 1705 októberében elpusztították a nyomdát s az csak hét évvel később kezdhetette meg újra működését. A kutatás alapjául a Régi Magyarországi Nyomtatványok szerkesztősege által a tárgyalt időszakban debreceniként nyilvántartott negyvenhét mű szolgált. A minőségi nagyítású, aprólékosan bemutatott iniciálék, záródíszek segítségével az olvasó reális képet kap a tipográfia korabeli felszereltségéről. A könyvdszerek bemutatását pedig egy érdekes kutatási eredmény követi, mely újabb bizonyíték a kolozsvári és a debreceni nyomda kapcsolatára.

A nyomda újraéledésének körülményeit mutatja be „A késmárki nyomda Debrecenben?” című tanulmányában V. Ecsedy Judit. A szerző az 1705 és 1710 között Késmárkon, valamint az 1713 és 1719 között Debrecenben nyomtatott kiadványok tipográfiai jegyeinek összevetésével eredményesen igazolja, hogy a civisváros valóban a megszűnt késmárki nyomda készletét vásárolta meg. A közelmúltban felbukkant gyászversek és a korábbról rendelkezésre álló adatok rendszerezésével megszünteti a bizonytalanságokat az ottani Witrarius-nyomdával és annak tipográfusával, Matthias Witrariussal kapcsolatban. A tanulmány rávilágít Miskolczi Csulyak Ferenc, Debrecen következő nyomdász mestere, és az egykori késmárki felszerelés megvásárlása közti összefüggésre is, hiszen Miskolczi Csulyak a lőcsei Brewer-nyomdában folytatott munkássága idején három évig együtt dolgozott Matthias Witrariussal s később is kapcsolatban maradhettek. Az újonnan előkerült debreceni kiadványokra hivatkozva pedig bizonyítja, hogy a fenti időszakban évente legalább egy munka (összesen kilenc) készült a nyomdában, rációlválva ezzel a szakirodalom korábbi elképzelésére a sajtó Miskolczi Csulyak távolléte alatti szüneteléséről.

Míg a tizenharmadik században a magyarországi protestáns könyvkiadás Debrecenben összpontosult, addig a következő évszázad közepére a sorra alakuló környékbeli nyomdák is eleget tudtak tenni ennek az igénynek. Jól tükrözi ezt a konkurenciát a tipográfia 1844 és 1853 közötti vezetőjének, Tóth Endrének munkássága első évében a Tiszántúli

Református Egyházkerülethez címzett kérelme. Ezt mutatja be tanulmányában Oláh Róbert („»... vajha a Superintendenciában csak itt nyomtatott iskolai könyvek tanítatnának« Tóth Endre kérvénye az Egyházkerületi Közgyűléshez”). A dolgot az újdonsága, hogy az 1848–49-es szabadságharc idején jó szolgálatot tevő, technikai fejlesztések bemutatása mellett (saját nyomtatványokat árusító bolt, vassajtó, gyorsajtó, új betűkészlet és minőségi géppapír a silány nyomópapír helyett) a szerző ezek indokait is sorra veszi a művezető levele segítségével. A kérvény valamennyi pontja, a privilégium betartása, az új könyvek megrendelése és az új helyesírási szabályzat szerint szerkesztett énekes- és tankönyvek is elnyerték az egyházkerület támogatását. A nyomdászt azonban kilenc évvel később hanyagság és pontatlanság vádjai miatt menesztették.

A versenyhelyzet fokozódását mutatja be Ölveti Gábor „Debreceni nyomdák a 20. század első felében” című tanulmányában. 1876 és 1913 között a cívisvárosban hatvannyolc vállalkozó kapott engedélyt a nyomdászatra, akik folyamatos vetélkedésben álltak egymással. Az I. világháborút és a gazdasági válságot csak a gyári jellegű tőkeerős üzemek és a kisipari társaságok élték túl. A következő viláégés és a deportálások pedig tovább nehezítették a termelést. Az 8230/1948 számú rendelettel vette kezdetét egy új korszak, ekkor centralizálták a Debrecen környéki nyomdászatot a Városi Nyomdából Alföldi Nyomda Nemzeti Vállalattá alakult intézménybe. A piac általános elemzésén túl a szerző számos hasznos adattal szolgál a korszak négy fő nyomdávállalatáról (Városi Nyomda, Hegedüs és Sándor Irodalmi és Nyomdai Rt., Magyar Nemzeti Könyv-és Lapkiadó Rt., Tiszántúli (Hírlap) Könyv és Lapkiadó Vállalat Rt.) hiszen részletesen elemzi őket a tőke, megrendelések, valamint a termelés volumene, profilja és feltételei tekintetében.

Napjainkig kalauzol el Szendrei Ákos „Az államosítástól a privatizációig. Az Alföldi Nyomda története 1949–1998” című munkájában. A nyomda történetének ezen szakaszát öt korszakra felosztva ismerteti. Az ’államosítás időszakát’ (1945–1949) követte az ’extenzív fejlődés időszaka’ (1950–1956) melyben a központosítás és a szociális intézmények létrehozása mellett az elmaradó könnyűipari

beruházások miatt a termelés egyharmadára esett vissza. A ’középüemi könyvgyártás fejlesztésének időszakában’ (1957–1965) a politikai okokból is bekövetkező elbocsátásokat a technikai beruházások és látványos fejlődés követte. Az 1960-as évek közepére a nyomda főprofiljává a könyvgyártás lépett elő. A következő szakaszban, a szerző által a könyvgyár kiépülésének és a tömegkönyvgyártás korszakának (1965–1989) nevezett időszakban az automata gépsoros nagyüzemmé fejlődő gyár mellett a kötészetet is nagyüzemivé alakították. Az 1970-es évek végére az Alföldi Nyomda minden magyar kiadóval kapcsolatba került s számos külföldi megrendelője volt. A privatizáció után a ’talpon maradás és a tulajdonforma változás időszaka’ (1989–1998) jött el, ugyanis a kedvezőtlen körülmények hatására átstrukturálódott a megrendelői kör és az egyre több behajthatatlan követelés csődhelyzetet eredményezett. A nyomda 1993-ban részvénytársasággá alakult. Az 1990-es évek elejére a könyvgyártás visszaszorult s a kis példányszámban megjelenő, igényesen szerkesztett minőségi kiadványok jellemzik a nyomdát, amilyen az itt bemutatott kötet is.

NAGY GYÖRGYI

Petrőczy Éva, Kagylókörttel harangozni. Újabb tanulmányok a puritán irodalomból, Debrecen, Budapest, Hernád Kiadó, 2011, 135 l. (Nemzet, egyház, művelődés, VI.)

Az érdeklődő olvasó Petrőczy Éva immár hatodik puritán témájú tanulmánykötetét tartja a kezében. A jelen kötettel bővül az a kutatási program, amely az elmúlt több mint tíz évben meghatározta a szerzőnő tevékenységét. Első tanulmánygyűjteménye, a *Fél-szentek és fél-poéták* előszavában így foglalta össze kutatásainak célját: „Csaknem öt esztendeje lezart értekezésem és az itt közreadott, talán már kiérlelt, s így nagyobb nyilvánosság elé bocsátható folytatás egyazon szándékkal íródott. Azért, hogy a magam szerény eszközeivel rehabilitáljam, az irodalmi köztudatba valamelyest visszaemleljem e tanulmánygyűjtemény hazai szerzői közül a névtelenekeket vagy elnévtelenedetteket, illetve, hogy az ismertebb életművek, puritán vagy puritanizmus közeli szereplők eddigi